

ПОВСЯКДЕННЯ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ ЗА КЕРІВНИЦТВА В'ЯЧЕСЛАВА ПЕТРА

М. М. Мішин

аспірант Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

m.mishyn.asp@kubg.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0009-0005-7064-1983>

В. М. Андрєєв

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

E-mail: v.andrieyev@kubg.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

Ключові слова: В'ячеслав Петр, педагогіка, шкільне управління, позакласна діяльність, музична освіта, учнівські екскурсії, модернізація змісту освіти.

У статті розглянуто особливості організації навчально-виховного процесу Києво-Печерської гімназії наприкінці XIX – на початку XX ст. у період, коли заклад очолював видатний українсько-чеський педагог, філолог та музикознавець В'ячеслав Іванович Петр (1889–1904). На основі архівних матеріалів, звітів та публікацій проаналізовано організацію навчально-виховного процесу, систему дисципліни, дозвілля та культурні ініціативи, що формували тогочасне освітнє середовище гімназії. Визначено роль директора у створенні цілісного виховного простору, поєднанні гуманітарних цінностей, музично-естетичного розвитку та фізичного виховання учнів. Встановлено вплив педагогічних практик і щоденного укладу гімназії на формування моральних орієнтирів молоді. Дослідження дає змогу відтворити атмосферу шкільного життя того часу та виявити тяглість освітніх цінностей, що зберігають актуальність для сучасної України.

THE EVERYDAY LIFE OF THE KYIV-PECHERSK GYMNASIUM UNDER THE LEADERSHIP OF VYACHESLAV PETR

M. M. Mishyn

Postgraduate student at Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

V. M. Andryeyev

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Keywords: Vyacheslav Petr, pedagogy, school administration, extracurricular activities, music education, student excursions, modernization of educational content.

This article examines the organization of the education process of the Kyiv-Pechersk Gymnasium at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, during the period when the institution was headed by the prominent Ukrainian-Czech educator, philologist, and musicologist Vyacheslav Ivanovych Petr (1889–1904). Based on archival materials, reports, and publications, the organization of the educational process, the system of discipline, leisure activities, and cultural initiatives that shaped the school environment are analyzed. The study highlights the director's role in creating a holistic educational space that combined humanistic values, musical and aesthetic development, and physical education. The influence of pedagogical practices and daily routines on the moral formation of students is traced. This research allows for a reconstruction of the school life atmosphere of the period and demonstrates the continuity of educational values that remain relevant for contemporary Ukraine.

Вступ. У сучасних умовах реформування системи шкільної освіти в Україні, осмислення минулщини шкільництва та звернення до історичного досвіду дає змогу простежити витоки наших педагогічних традицій. Історія повсякдення навчальних інституцій дозволяє не лише реконструювати організацію освітнього процесу, а й зрозуміти механізми формування цінностей, що впливали на виховання поколінь. Києво-Печерська чоловіча гімназія, що діяла наприкінці XIX – на початку XX ст., була одним із помітних осередків класичної освіти Києва.

Попри загальну фрагментарність джерельної бази, діяльність Києво-Печерської гімназії та постать її директора, В'ячеслава Петра (1848–1923), неодноразово привертала увагу сучасних науковців. Дослідників приваблювала педагогічна спадщина В. Петра й зокрема – інноваційний досвід організації навчальних екскурсій як ранньої форми дослідницького, практико-орієнтованого навчання, а також його роль як музиканта та популяризатора шкільного музичного виховання. У публікаціях О. Гиси¹, І. Калініна², О. та Д. Муратових³, А. Пучкова⁴, Н. Савчук⁵, І. Сапожнікова⁶, В. Федорченка, О. Костюкової, Т. Дьорової, М. Олексійка⁷ та ін. простежується стійкий інтерес до окремих аспектів діяльності В. Петра – його гуманітарної ерудиції, музично-естетичних практик, шкільного бібліотечного фонду, структури навчального процесу, а також до внутрішнього життя гімназії.

¹ Hysa O. Czescy artyści w kulturze muzycznej Podola na początku XX wieku // Joseph von Eichendorff (1788–1857) i czesko-polskie kulturowe i artystyczne pogranicza : monografia zbiorowa. Opava : Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, 2018. S. 194–200.

² Калінін І. Гімназії м. Києва, місцеперебування та розвиток до 1917 р. // Grail of Science. № 57. October 2025. С. 942–957.

³ Муратов О., Муратова Д. Чешские педагоги классических языков в Киевском учебном округе. Часть 2 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.aidm.eu/ruslo/RuSlo.03.2017.pdf> – Дата звернення: 26 березня 2025 р.

⁴ Пучков, А. Культура антикварних неподібностей. Силуети. Профілі. Личини // Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України – Київ, 2012. – 446 с.

⁵ Савчук Н. Закордонні поїздки учнів Києво-Печерської гімназії наприкінці XIX – на початку XX ст. // Краєзнавство. 2018. № 3. С. 131–138.

⁶ Сапожников І. Подорожні замітки 1892 року про Очаків, руїни Ольвії та Одесу // Південний Захід. Одеський історико-краєзнавчий науковий альманах. Одеса, 2024. Вип. 35. С. 37–51.

⁷ Федорченко В., Костюкова О., Дьорова Т., Олексійко М. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навч. посібник. – К., Кондор. – 2009. – 166 с.

Важливою джерельною основою для цього дослідження стали матеріали Державного архіву міста Києва, насамперед – фонд № 78 «Києво-Печерська чоловіча гімназія (1871–1920 рр.)»⁸, що містить діловодну документацію, звіти, статистичні відомості, листування та інші матеріали, пов'язані з організацією навчального процесу і повсякденним життям закладу. Значний масив статистичної інформації про гімназію міститься у звітах попечителя Київського навчального округу про стан гімназій та прогімназій за 1889–1904 рр.⁹, збережені у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Значний дослідницький потенціал має також справа Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Фонд 2201, опис 5, спр. 28), в якій міститься формулярний список В. Петра¹⁰. Цінними також є друковані звіти про учнівські подорожі, як-от «Експурсія до Криму випускників Києво-Печерської гімназії 1892 року: Щоденник вихованця К.П.Г., студента А. А. Іванова» (1895)¹¹ та «Експурсія на Кавказ і до Криму випускників Києво-Печерської гімназії 1898 року» Л. Кунцевича (1900)¹².

Окрему й важливу групу джерел становлять публікації В. Петра та матеріали про нього, розміщені на сторінках періодичних і фахових видань. Зокрема, цінні відомості містяться в «Журналі Міністерства народної освіти»^{13,14}, «Російській

⁸ Державний архів м. Києва. Ф. 78, оп. 7, спр. 75. Особова справа В'ячеслава Івановича Петра, директора Києво-Печерської чоловічої гімназії. 445 арк.

⁹ Отчеты попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1889–1904 гг. Киев. Тип. Высоч. утв. Т-ва печатн. дела и торг. И. Н. Кушнерев и КО в Москве. Киевское отделение. Библиковский бульвар, дом 8 б. 1889–1904 гг.

¹⁰ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 2201, оп. 5, спр. 28. Листування з Ніжинським історико-філологічним інститутом про видачу додаткової пенсії професору В. Петру та його формулярний список. 20.05.1918. 17 арк.

¹¹ Експурсія в Крым окончивших курс Киево-Печерской гимназии в 1892 году: Дневник воспитанника Киево-Печерской гимназии, студента А. А. Иванова. І. К.: тип. С. В. Кульженко, 1895. 146 с.

¹² Експурсія на Кавказ и в Крым окончивших курс Киево-Печерской гимназии в 1898 году / Л. Кунцевич. Киев : тип. И. И. Горбунова, 1900. 37 с.

¹³ Петр В. И. Элементарная грамматика греческого языка / Составил В. И. Петр // Журнал Министерства народного просвещения. Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашева, 1896. Ч. 304, апрел. Отд. II. С. 79–81.

¹⁴ Петр В. И. Вновь открытые памятники античной музыки // Журнал Министерства народного просвещения. Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашева, 1893. Ч. 298, октябрь, Отд. V. С. 3–32; Ч. 290, ноябрь. С. 33–54.

музичній газеті»^{15 16}, «Російським екскурсанті»¹⁷, а також в «Звіті про стан і діяльність Київського відділення Товариства класичної філології та педагогіки за 1875–1895 рр.»¹⁸. Ці джерела дозволяють простежити професійні інтереси В. Петра, його педагогічні ініціативи, музичну діяльність і залученість до академічного та культурного життя кінця XIX – початку XX століття.

Мета статті. Дослідити організацію навчально-виховного процесу Києво-Печерської чоловічої гімназії упродовж 1885–1904 рр. (час директорства В. Петра), висвітлити організацію навчально-виховного процесу, культурно-просвітницькі та педагогічні практики, а також простежити послідовність впроваджуваних освітніх цінностей, що не втратили свого значення й для сучасної української школи.

Актуальність цього дослідження полягає в тому, що воно дозволяє вивчити постать В. Петра не лише як талановитого управлінця чи ентузіаста екскурсійної справи, а передусім як переконаного педагога-гуманіста, реконструювати його мотивації, стиль керівництва та прагнення розвивати гімназію як простір високої культури, етики та інтелектуального зростання, що виходить далеко за межі традиційних уявлень про його діяльність.

Виклад основного матеріалу. На Печерську, одному з найстаріших районів Києва, до початку 1880-х років не існувало жодного чоловічого середнього навчального закладу. Попри зростання чисельності населення, що сягала близько восьми тисяч осіб, потреби місцевої громади у середній освіті залишалися незадоволеними. У лютому 1882 р. Київська міська дума, реагуючи на прохання мешканців Печерська, розглянула питання про відкриття у цьому районі чоловічої гімназії. Ініціатива отримала підтримку київського генерал-губернатора, командувача Київського військового округу Олександра Дрентельна та вій-

ськового міністра генерала Петра Ванновського, які звернулися до імператора Олександра III та Міністерства народної освіти з клопотанням про дозвіл на відкриття закладу, яке у 1884 р. було задоволено.

Будівництво гімназійного приміщення здійснювалося коштом відомого мецената і цукрозаводчика Ніколи Терещенка, який пожертвував на цю справу 100 тисяч карбованців. Двоповерхова споруда у псевдоруському стилі, зведена за проектом архітектора і військового інженера Миколи Чекмарьова, різьблено вирізнялася на тлі навколишньої одноманітної казенної забудови, переважно військового призначення.

Навчальний заклад розпочав роботу 16 вересня 1885 р., відкривши набір у підготовчий, перший і другий класи, у кожному з яких навчалося по тридцять учнів. Перші заняття проводилися у найманому приміщенні за адресою: вулиця Микільська, 16 (нині – вул. Івана Мазепи). Уже наступний навчальний рік гімназисти розпочали у власній, хоч і ще не повністю облаштованій, будівлі. Урочисте освячення споруди нового навчального закладу відбулося 1 листопада 1887 р., що символічно закріпило становлення гімназії як одного з провідних навчальних осередків Печерська.

Становленням, своїми першими успіхами та подальшим розквітом Києво-Печерська гімназії значною мірою завдячує В. Петру – знайомому педагогу і адміністратору, який на той час мав значний досвід роботи в навчальних закладах. В. Петр викладав класичну філологію в гімназіях Києва й Одеси, а в 1882–1885 рр. обіймав посади інспектора та директора Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії, одночасно виконуючи обов'язки начальника Кам'янець-Подільської Маріїнської жіночої гімназії. У Кам'янці-Подільському він зарекомендував себе як вимогливий, але справедливий керівник, який дбав про впорядкування навчального процесу, зміцнення дисципліни та поліпшення побутових умов для учнів.

За поданням попечителя Київського навчального округу від 12 червня 1885 р. В. Петра було призначено приват-доцентом Університету Святого Володимира при кафедрі класичної філології з річним утриманням у 1200 рублів. Того ж року, 1 липня, на власне прохання він був призначений інспектором новозаснованої Києво-Печерської гімназії, у зв'язку з чим був звільнений із посади директора Кам'янець-Подільської гімназії. За вислугу років йому було присвоєно чин статського радника, а 16 лютого 1889 р. його було затвер-

¹⁵ Петр В. И. Элементы античной армоники // Русская музыкальная газета : еженедельное издание с иллюстрациями. Санкт-Петербург : тип. Главного управления уделов, 1896. Вып. 10. С. 1153–1188.

¹⁶ Петр В. И. Биографический очерк // Русская музыкальная газета : еженедельное издание с иллюстрациями. Санкт-Петербург : тип. Главного управления уделов, 1897. Вып. 1. С. 113–118.

¹⁷ Петр В. И. О летних экскурсиях учеников Киево-Печерской гимназии... Из воспоминаний профессора В. Петра // Русский экскурсант. 1916. № 1–4.

¹⁸ Петр В. И. Отчет о состоянии и деятельности Киевского отделения Общества классической филологии и педагогики за 20-летний период существования. (1875–1895). Киев, 1896. LXVI, 36 с.

джено на посаді директора Києво-Печерської гімназії¹⁹.

Призначення В. Петра на посаду директора Києво-Печерської гімназії у лютому 1889 р. означувало початок нового етапу в історії закладу, який відзначався систематичним удосконаленням організаційної структури, матеріальної бази та педагогічної практики. На основі щорічних звітів Попечителя Київського навчального округу за період 1889–1904 р. можливо простежити динаміку основних показників діяльності навчального закладу: фінансового забезпечення, чисельності учнів, соціальної та етноконфесійної структури здобувачів освіти, матеріально-технічного забезпечення, позакласного навантаження, а також дисципліни та успішності.

У 1889–1904 рр. рівень фінансування Києво-Печерської гімназії демонструє чітку тенденцію зростання. Якщо у 1889 р. сума надходжень становила 32,3 тис. руб., то вже на межі століття вона впевнено перевищує 60 тис., а у 1903–1904 рр. стабілізується в межах 69–71 тис. руб. Зростання фінансової бази корелює з пріоритетами того часу щодо розвитку середньої освіти, а також із підвищенням чисельності учнів, що забезпечувало збільшення плати за навчання.

За цей період кількість учнів майже подвоюється – з 298 до 552. У 1890-х рр. коливання чисельності є незначними, але після 1898 рр. у гімназії стрімко збільшується кількість учнів, що відображає зростання попиту на гімназійну освіту в урбанізованому Печерську та прилеглих районах Києва. Збільшення чисельності вступників (від 90 до понад 140 у пікові роки) та зростання чисельності випускників (до 70 атестованих у 1904 р.) вказують на зміцнення авторитету гімназії. Водночас невелика кількість відрахувань «через неуспішність» свідчить про підвищення якості навчання й ефективність педагогічного контролю.

У той же час окружне начальство пов'язувало низький рівень відрахування «через неуспішність» із зовсім іншими факторами. На їхню думку, співвідношення річних і екзаменаційних оцінок у 1889 р. (54 % учнів мали перевідні річні оцінки, натомість 82,6 % були допущені й удостоєні переведення за результатами іспитів) свідчило не про ефективність навчання, а про те, що вчителі не мали чіткого уявлення про реальний рівень знань своїх вихованців або ж значно занижували вимоги під час екзаменів.

Соціальний склад учнів вирізнявся значним домінуванням дітей дворян та чиновників – у середньому 150–250 учнів щороку. Це дозволяє стверджувати, що гімназія мала статус престижного середнього навчального закладу з орієнтацією на підготовку майбутніх службовців, інтелігенції та осіб адміністративної еліти. Разом з тим у структурі помітна багатошаровість міського населення: частка дітей міщан, ремісників і купців II гільдії залишається значною (70–110 осіб у різні роки). Кількість селянських дітей дещо збільшується після 1898 р., що відображає стійку тогочасну тенденцію зростання потреби в освіті.

Вартість навчання в гімназії залишалася однією з показових соціально-економічних характеристик закладу. У 1889 р. річна плата становила 50 руб., що відповідало загальноімперському рівню для міських гімназій. У 1903 р. вона зросла до 60 рублів, відображаючи як підвищення витрат на утримання закладу, так і зміни в загальній фінансовій політиці шкільного відомства.

Конфесійна структура гімназистів є показово різноманітною. Близько двох третин учнів становлять православні – від 186 до 433 учнів протягом досліджуваних років. Водночас значну роль відіграє римо-католицька громада (переважно польське населення Києва) – стабільно 50–70 учнів. Іудейська громада складає 30–60 гімназистів щорічно. Після 1890-х їхня чисельність дещо зменшується, що може бути пов'язано з обмеженнями «смуги осілості» та конкуренцією приватних навчальних закладів. Наявність лютеран (8–14 учнів), невеликої групи «інших віросповідань» та повна відсутність мусульман завершує етноконфесійну картину Києва.

1892 р. в гімназії відбувся перший випуск учнів, що стало важливою подією у становленні закладу та підсумком перших років його організаційного розвитку. За період 1892–1904 рр. Києво-Печерська гімназія випустила 551 учня, серед яких 50 золотих медалістів та 32 срібних. Це свідчить про високий рівень навчальної підготовки та системності педагогічного процесу: понад 14 % випускників удостоєні медалей, що є показником академічної відмінності та здібностей²⁰. Аналіз біографій медалістів демонструє, що багато з них продовжили освіту у провідних університетах України та за кордоном, згодом стаючи відомими науковцями, педагогами та професіоналами у своїх галузях. Серед найвідоміших випускників – Марк Алданов (Ландау) –

¹⁹ ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 5. Спр. 28.

²⁰ Отчеты попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1889–1904 гг.

видатний письменник і літературознавець²¹; Борис Курц – український історик, сходознавець та педагог, репресований 1938 р.²²; Борис Матюшенко – міністр народного здоров'я і опікування Української Народної Республіки²³; Ісай Мандельштам – перекладач, інженер-електрик та електротехнік²⁴; Рудольф Планк – німецький інженер, ректор Технологічного інституту Карлсруе у 1930–1931 та 1945–1946 рр., засновник наукових засад холодильної технології, відомий як «батько холодильного машинобудування»²⁵; Климент Квітка – видатний український музикознавець-фольклорист, чоловік Лесі Українки, в'язень КарЛАГу²⁶; Войцех Свентославський – міністр релігійних конфесій і народної освіти Польщі (1935–1939), ректор Варшавської політехніки, віцепрезидент Міжнародного союзу теоретичної і прикладної хімії, директор Інституту фізичної хімії Польської академії наук (1955–1961)²⁷; Семен Ратнер – відомий київський адвокат, захисник у справах Київського обласного центру дій та Співки визволення України, репресований 1938 р.²⁸; Дмитро Чернобаєв – інженер-технолог, професор, викладач Київського політехнічного інституту та Київського інституту народного господарства²⁹. Така концентрація науковців, літераторів, державних діячів, військових і правників серед медалістів переконливо демонструє роль гімназії як осередку формування інтелектуальної еліти Європи.

²¹ Відомі випускники Києво-Печерської гімназії: Алданов, Марк. Режим доступу: <https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2,%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87> (дата звернення: 24.11.2025).

²² Курц, Борис. Режим доступу: <https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2016/06/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%86.pdf> (дата звернення: 24.11.2025).

²³ Матюшенко, Борис. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-67078> (дата звернення: 24.11.2025).

²⁴ Мандельштам, Ісай. Режим доступу: https://www-users.cse.umn.edu/~shifman/PEIERLSESF.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 24.11.2025).

²⁵ Планк, Рудольф. Режим доступу: https://vhkk.org/page/vortrag/pdf/PLank_biogr_Vortrag.pdf (дата звернення: 24.11.2025).

²⁶ Квітка, Климент. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/1995> (дата звернення: 24.11.2025).

²⁷ Свентославський, Войцех. Відомості. Режим доступу: <https://nauka.tvp.pl/72503343/wojciech-swietoslowski-fizykochemik-i-minister> (дата звернення: 24.11.2025).

²⁸ Ратнер, Семен. Відомості. Режим доступу: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/novosti/2016-05-17.materialy.krugliy.stil.lviv.pdf> (дата звернення: 24.11.2025).

²⁹ Чернобаєв, Дмитро. Відомості. Режим доступу: https://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/OBZOR_uk.html (дата звернення: 24.11.2025).

Однією з найдинамічніших сфер розвитку гімназії була її матеріальна база. Особливо швидко зростали бібліотечні фонди. Фундаментальна бібліотека збільшується з 756 друкованих матеріалів у 1889 р. до 3215 у 1904 р., а кількість томів – майже втричі. Учнівська бібліотека також зростає втричі. Суттєвим проявом модернізації гімназійної освіти став інтенсивний розвиток навчальних кабінетів. Уже на початку 1890-х рр. фізичний кабінет отримує близько 200 інструментів, що дозволяє впроваджувати систематичні експериментальні демонстрації – рідкість для більшості середніх навчальних закладів на території України того часу. У 1902 р. в гімназії було відкрито природничий кабінет, після чого стрімко зростає кількість навчальних предметів і колекцій з біології, зоології та ботаніки.

Матеріально-технічна база Києво-Печерської гімназії таким чином увійшла до числа найбільш прогресивних у Київському навчальному окрузі, забезпечуючи учням можливість отримувати освіту, зорієнтовану не лише на книжне, а й на емпіричне пізнання.

П'ятнадцять років директорства В. Петра стали для Києво-Печерської гімназії часом інтенсивного формування щоденного шкільного життя, побудованого на поєднанні традиційної освіти й новаторських для того часу виховних практик. У перші роки В. Петр зосередився на розширенні освітньої програми поза рамками офіційних вимог: він наполягав на систематичному музичному та гімнастичному навчанні, вважаючи фізичний і естетичний розвиток учнів рівноцінним інтелектуальному.

Повсякдення гімназистів формувалося у руслі цієї педагогічної філософії. Завдяки запрошеним викладачам музики було створено учнівський оркестр, який із невеликого ансамблю виріс до колективу, здатного виконувати твори Глінки, Гайдна, Моцарта чи Гріґа. Регулярні музичні вечори, репетиції та концерти стали складовою навчального року й визначали культурну атмосферу закладу. Так, у 1899 р. у гімназії працювали три вчителі музики та один викладач співу, що свідчить про системний підхід до музичного виховання та значення, яке надавалося розвитку творчих здібностей учнів.

Так само важливе місце займала гімнастика. Після поїздки В. Петра до Праги та запрошення інструктора сокілської школи гімназійна молодь за короткий час опанувала фізичні вправи на рівні, що дозволяв проводити публічні «Олім-

пійські ігри» у дворі гімназії – подію, яка згодом стала щорічною традицією³⁰.

Динамічним складником гімназійного повсякдення були численні екскурсії. Весняні виїзди пароплавами по Дніпру стали типовим і очікуваним елементом навчального життя. Збір о шостій ранку, урочистий вихід під звуки оркестру, подорожі мальовничими дніпровськими кручами, денні ігри та співи на природі – усе це формувало особливий ритуал колективного переживання навчального року. Гімназія проводила екскурсії і на більш далекі відстані: учні відвідували Чернігів, Почаївську лавру, а згодом, уже для відзначення першого випуску 1892 р., було організовано велику подорож до Криму. Крім локальних поїздок, гімназисти здійснювали масштабні подорожі за межі Києва: до Криму (1892, 1898, 1902), Кавказу (1894, 1896), Балтії та Фінляндії (1895, 1901), Уралу (1897, 1899), Франції на Всесвітню виставку (1900), а також до Італії та Ватикану (1903–1904), де мали аудієнцію у Папи Римського. Ці поїздки поєднували освітній, культурний і соціальний досвід, розширюючи кругозір учнів і виховуючи в них відчуття історичного та географічного масштабу світу.

Такий формат виховання, що поєднував пізнання країн, емоційний досвід і соціальну згуртованість, суттєво виходив за рамки офіційних уявлень про шкільну дисципліну того часу. Попри очевидний успіх цих новацій і вдячність учнів, повсякденне життя гімназії не було позбавлене конфліктів. Окружне начальство ставилося до музичних вечорів, «Олімпійських ігор» та екскурсій як до шкідливих відхилень від «справжньої» науки. Упроваджені В. Петром ініціативи на той момент суперечили загальноімперській педагогічній нормативності, тому, як свідчив сам директор, гімназія отримала від чиновників і колег репутацію «увеселительного заведення», а сам директор – «антрепренера». Тиск влади супроводжував В. Петра протягом усього його керівництва: постійні ревізії, недовіра та адміністративний спротив поступово ускладнювали його роботу та позначалися на шкільному житті³¹.

Кульмінацією цих протистоянь стало заснування В. Петром наприкінці 1904 р. власної приватної гімназії – спроба створити освітній заклад, вільний від бюрократичних перепон і політичного контролю, де можна було реалізувати власну педагогічну філософію.

Незважаючи на численні конфлікти з оточуючим начальством та постійний тиск місцевої адміністрації, В. Петр отримував й високі державні відзнаки. За багаторічну педагогічну діяльність 1 січня 1901 р. він був підвищений у чин дійсного статського радника. Указом Сенату від 8 квітня 1902 р. В. Петр був затверджений у спадковому дворянстві³².

Діяльність В. Петра у Києво-Печерській гімназії демонструє, як рання модернізація шкільного життя – впровадження музики, спорту, екскурсій, колективних свят, поєднання академічної й позакласної освіти, здатні формувати всебічно розвинену молодь. Його підхід до педагогіки, який поєднував гуманітарну ерудицію, організаційну енергію та увагу до повсякденного життя учнів, став прообразом сучасних освітніх практик: інноваційні методи, шкільна культура, активне залучення учнів до навчального процесу, подорожі та дослідницькі завдання нині перегукуються з принципами європейської моделі освіти.

Особистість В. Петра як директора-гуманіста й педагога нового типу залишається цінним прикладом для сучасної України: його віра в освітню місію, стійкість перед бюрократичним тиском і прагнення до цілісного виховання учнів показують, що школа може бути простором розвитку, культури та громадянської зрілості. Як він сам говорив своїм вихованцям після подорожі пароплавом з випускниками гімназії у 1892 р.: «...Діти, наближається час, коли зі свіжими силами ви сміливо і бадьоро повинні будете ступити на дорогу життя. Будьте чисті, збережіть ті ідеальні прагнення, які прищепилися вам із дитинства; будьте не лише освіченими, а насамперед людьми; загляньте в таємниці свого серця, піднесіть і очистіть своє „я“, і, повірте, тоді лише знайдете щастя в житті та досягнете висоти моральної людини...»³³. Ці слова підсумовують його педагогічне кредо: освіта для В. Петра була не лише вивченням наукових фактів, шкільних дисциплін, а формуванням цілісної, морально й культурно розвиненої особистості.

У контексті сучасних реформ української освіти його досвід нагадує про важливість автономії закладів освіти, інноваційних методів навчання, поваги до особистості учня та підготовки громадян, здатних активно брати участь у житті суспільства.

³⁰ Петр В. И. Биографический очерк...

³¹ Петр В. И. О летних экскурсиях учеников Киево-Печерской гимназии...

³² ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 5. Спр. 28.

³³ Экскурсия в Крым окончивших курс Киево-Печерской гимназии в 1892 году...

References

- Savchuk, N. Zakordonni poizdky uchniv Kievo-Pecherskoi himnazii naprykintsi XIX – na pochatku XX st. // *Kraieznavstvo*. 2018. № 3. P. 131–138.
- Sapozhnykov, I. Podorozhni zamitky 1892 roku pro Ochakiv, ruinny Ol'vii ta Odesu // *Pivdennyi Zakhid*. Odes'kyi istoryko-kraieznavchyi naukovyi almanakh. Odesa, 2024. Vyp. 35. P. 37–51.
- Hysa, O. Czescy artyści w kulturze muzycznej Podola na początku XX wieku // *Joseph von Eichendorff (1788–1857) i czesko-polskie kulturowe i artystyczne pogranicza : monografia zbiorowa*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, 2018. P. 194–200.
- Kalinin, I. Himnazii m. Kyieva, mistseperbuvannia ta rozvytok do 1917 r. // *Grail of Science*. 2025. № 57. P. 942–957.
- Puchkov, A. Kultura antykvarykh nepodobnostei. Siluety. Profili. Lychyny. Kyiv: Instytut problem suchasnoho mystetstva NAM Ukrainy, 2012. 446 p.
- Muratov, O., Muratova, D. Cheshskie pedagohy klasychnykh yazykiv v Kievskom uchebnom okruge. Chast' 2 [Electronic resource] – Available at: <https://www.aidm.eu/ruslo/RuSlo.03.2017.pdf> (Accessed: 26 March 2025).
- Fedorchenko, V., Kostiukova, O., D'orova, T., Oleksiiko, M. Istoriia ekskursiinoi diial'nosti v Ukraini: Navch. posibnyk. Kyiv: Kondor, 2009. 166 p.
- Derzhavnyi arkhiv m. Kyieva. F. 78, op. 7, spr. 75. Osobova sprava Viacheslava Ivanovycha Petra, dyrektora Kievo-Pecherskoi cholovichoi himnazii. 445 ark.
- Central'nyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy). F. 2201, op. 5, spr. 28. Listuvannia z Nizhynskym istoryko-filohochnym instytutom pro vydachu dodatkovoi pensii profesoru V. Petru ta yoho formuliarnyi spysok. 20.05.1918. 17 ark.
- Kievskoe uchebnoe okrugovoe pravlenie. Otchet poprechitel'ia Kievskogo uchebnogo okruga o sostoyanii muzhskikh gimnazii i progimnazii za 1889–1904 gg. Kiev: Tip. Vysch. utv. T-va pechatn. dela i torg. I. N. Kushnerev i Ko, Kievskoe otdelenie, 1889–1904.
- Ivanov, A. A. Ekskursiia v Krym okonchivshikh kurs Kievo-Pecherskoi gimnazii v 1892 godu: Dnevnik vospitannika Kievo-Pecherskoi gimnazii. Kyiv: Tip. S. V. Kul'zhenko, 1895. 146 p.
- Kuntsevich, L. Ekskursiia na Kavkaz i v Krym okonchivshikh kurs Kievo-Pecherskoi gimnazii v 1898 godu. Kyiv: Tip. I. I. Horbunova, 1900. 37 p.
- Petr, V. I. Elementy antychnoi armoniky // *Russkaia muzykal'naia gazeta: ezhenedel'noe izdanie s illiustratsiiami*. St. Petersburg: Tip. Glavnogo upravleniia udelov, 1896. Vyp. 10. P. 1153–1188.
- Petr, V. I. Biograficheskii ocherk // *Russkaia muzykal'naia gazeta: ezhenedel'noe izdanie s illiustratsiiami*. St. Petersburg: Tip. Glavnogo upravleniia udelov, 1897. Vyp. 1. P. 113–118.
- Petr, V. I. Elementarnaia grammatika grecheskogo yazyka. Sostavil V. I. Petr // *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia*. St. Petersburg: Tip. V. S. Balasheva, 1896. Ch. 304, apr. Otd. II. P. 79–81.
- Petr, V. I. Vnov' otkrytie pamyatniki antychnoi muzyky // *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia*. St. Petersburg: Tip. V. S. Balasheva, 1893. Ch. 298, okt., Otd. V. P. 3–32; Ch. 290, noyabr. P. 33–54.
- Petr, V. I. O letnikh ekskursiakh uchenikov Kievo-Pecherskoi gimnazii... Iz vospominanii professora V. Petra // *Russkii ekskursant*, 1916. № 1–4.
- Petr, V. I. Otchet o sostoyanii i deiatel'nosti Kievskogo otdeleniia Obshchestva klassicheskoi filologii i pedagogiki za 20-letnyi period sushchestvovaniia (1875–1895). Kyiv, 1896. LXVI, 36 p.
- Vidomi vypusknuky Kievo-Pecherskoi himnazii: Aldanov, Mark. Available at: <https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2,%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87> (Accessed: 24 Nov. 2025).
- Kurts, B. Available at: <https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2016/06/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%86.pdf> (Accessed: 24 Nov. 2025).
- Matyushenko, B. Available at: <https://esu.com.ua/article-67078> (Accessed: 24 Nov. 2025).
- Mandelshtam, I. Available at: https://www-users.cse.umn.edu/~shifman/PEIERLSEsf.pdf?utm_source=chatgpt.com (Accessed: 24 Nov. 2025).
- Plank, R. Available at: https://vhkk.org/page/vortrag/pdf/PLank_biogr_Vortrag.pdf (Accessed: 24 Nov. 2025).
- Kvitka, K. Available at: <http://nbuv.gov.ua/node/1995> (Accessed: 24 Nov. 2025).
- Sventoslavskiy, V. Available at: <https://nauka.tvp.pl/72503343/wojciech-swietoslowski-fizykochemik-i-minister> (Accessed: 24 Nov. 2025).
- Ratner, S. Available at: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/novosti/2016-05-17.materialy.kruglii.stil.lviv.pdf> (Accessed: 24 Nov. 2025).
- Chernobaiev, D. Available at: https://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/OBZOR_uk.html (Accessed: 24 Nov. 2025).

Додатки

Додаток 1. Фотопортрет В'ячеслава Петра 1897 р.

Додаток 2. Вигляд фасаду будівлі Києво-Печерської гімназії.
Джерело: <https://humus.livejournal.com/4064094.html>

Додаток 3. Група гімназистів Києво-Печерської гімназії на головних сходах у вестибюлі.
Джерело: <https://humus.livejournal.com/4064094.html>

Додаток 4. Гімназисти Києво-Печерської гімназії під час уроку фізики.
Джерело: <https://humus.livejournal.com/4064094.html>

Додаток 5. Гімназійний оркестр Києво-Печерської гімназії в актовій залі під час репетиції.
Джерело: <https://humus.livejournal.com/4064094.html>

Додаток 6. Гімназисти Києво-Печерської гімназії в спортивній залі під час уроку гімнастики.
Джерело: <https://humus.livejournal.com/4064094.html>

Додаток 7. Група гімназистів Києво-Печерської гімназії під час виконання стройових вправ.
Джерело: <https://humus.livejournal.com/4064094.html>

Додаток 8. Лист управителя Київським навчальним округом від 20 червня 1885 р.
про призначення В. Петра інспектором Києво-Печерської гімназії

